

*КОВАЛЬЧУК Тамара Іванівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних
технологій в освіті Національного університету біоресурсів і
природокористування України,*

*КУЛИК Валерія Володимирівна, магістрант гуманітарно-
педагогічного факультету Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлено аспекти морального виховання старшокласників засобами книги. Схарактеризовано різновид соціально-педагогічної діяльності – соціально-педагогічну роботу з розвитку моральності, спрямовану на розвиток морально-духовних якостей особистості через застосування спектру засобів виховання. Відображено результати експериментального дослідження з визначення рівня сприйняття та засвоєння учнями тих морально-особистісних характеристик, які несуть в собі художні твори.

Ключові слова: мораль, моральність, моральні цінності, розвиток морально-духовних якостей.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблеми молоді завжди привертали увагу громадськості, але особливо актуальними вони стали останнім часом. Не секрет, що гуманізація і демократизація сучасної національної школи висуває на перше місце морально-духовне виховання учнів.

Моральна культура сучасної молоді далека від високого рівня. Цинізм, грубощі у спілкуванні з дорослими та ровесниками, жорстокість, нерозуміння високохудожнього мистецтва та навіть небажання його сприймати – усе це, на жаль, притаманне сучасному старшокласнику. Така «культура» не здатна сформувати в молодій людини нічого, крім аморальності та бездуховності. Доводиться навіть констатувати, що в нашому суспільстві панує сьогодні культ насильства й усе це цілеспрямовано «вбивається» у свідомість і підсвідомість, одурманюючи юні душі.

Тому метою сучасної школи стає виявлення умов ефективного формування моральної культури школярів, зокрема, й засобами книги [4]. Адже моральний, інтелектуальний, естетичний розвиток дітей та підлітків безпосередньо пов'язаний з одержанням ними духовної «їжі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній літературі питання морального виховання засобами книги знаходило своє відображення в дослідженнях В. Сухомлинського [7], С. Сірополко [6], С. Карпенчук, О. Богданової [1], Н. Гавриш [2], в яких висвітлюється сутність основних понять, теоретичних засад, обґрунтовуються шляхи подальшого розвитку принципів, змісту, форм та методів розвитку моральності у загальноосвітніх навчальних закладах засобами книги. Та в цілому проблема залишається далекою від вирішення.

Результати досліджень та їх обговорення. Соціально-педагогічна робота з розвитку моральності – різновид соціально-педагогічної діяльності, який спрямований на розвиток морально-духовних якостей особистості шляхом застосування засобів виховання. Засобами виховання є художня література, фольклор, газети, журнали, радіо, телебачення, кіно, театр, виставки, музеї, ігри, спорт, художня самодіяльність, цікавий співрозмовник, різноманітні предмети культури і природи. Казка, приказка, прислів'я, народні прикмети мають важливе значення у соціально-педагогічній роботі з дошкільниками та молодшими школярами.

Враховуючи вікові особливості дітей, у молодших школярів за допомогою перегляду фільмів-казок і мультиплікаційних фільмів формуються уявлення про «добро» і «зло», відповідне ставлення до них [3, с. 200]. Підлітків захоплюють сильні й горді герої пригодницьких фільмів. Старшокласники з інтересом переглядають фільми детективного жанру. Обговорення їх дає змогу соціальному педагогові акцентувати увагу на різних правопорушеннях і злочинах, на необхідності боротися з ними.

Любов до рідної землі, захист її кордонів, повага до її символів, історії, культури, мистецтва – це найвища мета і найглибший зміст соціально-педагогічної роботи. Вечори, свята, ранки-зустрічі, літературні вікторини, конференції, випуск стінної газети, робота з пресою, радіо- і телебаченням закріплюють, збагачують та поглиблюють знання, формують ціннісні світоглядні орієнтири молоді, розвивають індивідуальні творчі здібності та

нахили, поширюють виховний вплив у різних напрямках виховання. Читацька конференція – важливий засіб пропаганди художнього слова, яке допомагає глибше зрозуміти зміст та поетику твору, прищеплює літературно-естетичні смаки [4].

У своєму трактаті «Наставление нравов» видатний чеський педагог Я. А. Коменський цитував давньоримського філософа Сенеку, який писав: «Навчись спершу добрим правилам моралі, а потім мудрості, бо без перших важко навчитися останнім». Відомий педагог наводить народний вислів: «Хто встигає в науках, але відстає в добрих правилах моралі, той більше відстає, ніж встигає» [цит. за 4].

Вчені по-різному тлумачили сутність моралі як: досвід житейської мудрості, школу виховання людини, навчання її доброчесності, виконання божественних заповітів, що забезпечують безсмертя особистості, вищу насолоду, вдовolenість індивіда своєю поведінкою, найкоротший шлях до щастя, самодостатнє служіння честі, виконання незаперечного обов'язку, інструмент збереження порядку в суспільстві, забезпечення чесності у взаєминах людей, вимогу суспільної користі, викриття банальної, несправедливої дійсності, "суд над життям" і собою, служіння ідеалу, засіб взаєморозуміння і згуртування людей, особливий засіб пізнання, визначення вищого сенсу людського життя тощо [3; 4].

Мораль як одна з форм суспільної та особистісної свідомості є системою поглядів, уявлень, норм й оцінок, що регулюють поведінку людей. Її основу становлять переконання, звичаї, традиції, громадська думка. Вона охоплює всі сфери суспільного буття: ті, що регулюються державою (політика, виробництво, соціальна сфера, сім'я тощо) і ті, які держава чи громадські організації не регулюють (дружба, любов, товаришування, побут). Мораль є свідченням певного рівня розвитку, духовної зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми і світом. Осмислення сутності моралі передбачає з'ясування її основних компонентів та характеру їх взаємозв'язку.

Структурно мораль утворює дві сфери: моральна свідомість і моральна

практика (моральність), кожна з яких має свою будову. Мораль не існує поза свідомістю, адже людські вчинки не отримали б морального виміру, якби людина не була здатною усвідомлювати їх суть, співвідносити їх з власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе із власним сумлінням [цит. за 5].

Завданнями емпіричного дослідження виступали: аналіз рівня знань учнів з основних понять моральних цінностей (за допомогою тесту «Моє розуміння моральних цінностей», опитувальника ДРМЕВО); визначення доцільності застосування книги як засобу розвитку моральних цінностей (анонімне анкетування «Чи любите ви читати?»); аналіз засвоєння учнями моральних цінностей та якостей в результаті читання творів. Експериментальне дослідження проводилось з учнями гуманітарного профілю сільської школи (Гружчанська ЗОШ I–III ступенів). У ньому брало участь 52 респонденти (25 учнів 10 класу, 27 – 11 класу). Головна мета дослідження – охарактеризувати рівень сприйняття та засвоєння учнями тих морально-особистісних характеристик, які несуть в собі художні твори.

На етапах емпіричного дослідження проводилося анкетування «Моє розуміння моральних цінностей», використовувався опитувальник ДРМЕВО за І. Г. Тимощуком, здійснювалося анонімне опитування «Чи любите ви читати?», аналізувалися уривки з творів.

При проведенні анкетування «Моє розуміння моральних цінностей» виокремлено три групи завдань, що стосуються моральних цінностей:

1) вибір з числа пропонованих варіантів той, що найбільше підходить до даних понять; 2) визначення понять «добра людина», «справедливість», «відповідальність», «працелюбність»; 3) підбір синонімів; 4) підбір антонімів (до кожного з понять).

Опитувальник ДРМЕВО за І. Г. Тимощуком використовувався для діагностики рівня морально-етичної відповідальності особистості. Будь-яка риса морально-етичної сфери особистості проявляється в певних ситуаціях, які вимагають актуалізації та конкретного зовнішнього прояву моральних

якостей в діях і вчинках. Високий рівень сформованості морально-етичної відповідальності пов'язаний із соціальною відповідальністю, високим рівнем саморозуміння, низьким рівнем соціальної бажаності. Проведено анонімне опитування «Чи любите ви читати?». Цікавими були результати: 36 % респондентів люблять читати, 61 % – читають тільки необхідне, 3% – не читають взагалі. Як бачимо, відсоток тих, що люблять читати досить низький. Результати перших трьох етапів нашого дослідження відображено в таблиці 1:

Таблиця 1

Результати експериментального дослідження (1-3 етапи)

Рівні	Назва дослідження		
	Анкета «Мое розуміння моральних цінностей»	Опитування «Чи любите ви читати художню літературу?»	Опитувальник ДРМЕВО
Високий рівень	23 %	36 %	12 %
Середній рівень	68 %	61 %	72 %
Низький рівень	9 %	3 %	16 %

Нами також було розроблено план уроку-бесіди для її проведення у навчальних закладах з учнями 10–11 класів. Дослідження проводилось з учнями гуманітарного профілю сільської школи (Гружчанська ЗОШ I–III ступенів). В експерименті брало участь 52 респонденти (25 учнів 10 класу, 27 – 11 класу). Головна мета дослідження – охарактеризувати рівень сприйняття та засвоєння учнями тих морально-особистісних характеристик, які несуть в собі художні твори.

На четвертому етапі дослідження зачитувалися уривки з творів, що несуть в собі різну морально-духовну проблематику, які учні вивчали раніше. Зокрема, аналізувалися під таким кутом зору «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького та «Зачарована Десна» О. Довженка. Респондентів опитано про

ставлення до героїв твору; переживання, викликані читанням рядків; проблематику твору, яку виражає уривок; яким чином можна перенести ці проблеми в сьогодення і чи є вони актуальними; що з прочитаного винесено для себе. Проведений аналізу результатів тестування на тему: «Моє розуміння моральних цінностей» свідчить, що високий рівень отримало 23 % (15–16 балів) респондентів; середній рівень – 68 % (9–14 балів); низький рівень – 9 % (8 балів і нижче).

За опитувальником ДРМЕВО отримано наступні результати: високий рівень сформованості морально-етичної відповідальності (МЕВ) мають 12% (5–25) учнів; середній рівень – 72% (5–15); низький рівень – 16% (0–5). Високий рівень сформованості МЕВ мають учні, які знають моральні цінності, правильно розуміють сутність основних моральних цінностей і можуть вдало оперувати моральними поняттями; середній рівень – учні, які інтуїтивно розуміють сутність моральних цінностей, беручи свої уявлення з реального життя; низький рівень – учні навряд чи розуміють, що таке моральні цінності, хоч це ще не свідчить про аморальність.

На основі нашого дослідження з розвитку моральності старшокласників засобами книги розроблено методичні рекомендації для загальноосвітніх закладів з метою підвищення рівня морального розвитку; створено сценарій відповідного позаурочного заходу; вибірково проаналізовано літературу за навчальною програмою 11 класу та надано рекомендації до її використання; деталізовано приклади форм соціально-педагогічної діяльності, які сприятимуть розвитку моральності старшокласників засобами книги; створено банк народних прислів'їв на моральну тематику.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, після проведення експериментального дослідження, враховуючи всі чотири етапи дослідження, можемо зробити висновок, що розвиток морально-духовних якостей старшокласників у Гружчанській ЗОШ I–III ступенів знаходиться на середньому рівні. Проте педагогічний експеримент

показав, що для розвитку моральності можна успішно використовувати художню літературу. Художнє слово відкриває широкі можливості для залучення учнів до безцінних духовних надбань, скарбів, віками нагромаджуваних талантом і розумом українських та інших народів світу. А це і є одним із найкращих засобів збагачення духовного світу кожної особистості. Художнє слово здатне урізноманітнювати, забезпечувати повнокровне життя. І завдання читача – навчитися якнайповніше сприймати все те, що передає йому письменник художнім словом. У соціально-педагогічній роботі з розвитку моральності найбільш універсальним засобом виховання вважаємо книгу. У перспективі подальшими нашими дослідженнями будуть дослідження самостійного підвищення морально-духовного рівня особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / І. М. Богданова – К. : Знання, 2010. – 343 с.
2. Гавриш Н. В. Художньому слову – гідне місце в освітньому просторі / Н. В. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2013. – № 3. – 106 с.
3. Ковальчук Т. І. Концептуальна модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля / Ковальчук Т. І. // Вісник Національної академії оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НАОУ, 2014. Вип. 1 (38). – С. 76–81.
4. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : [монографія] / Т. І. Ковальчук, Т. Ф. Мельничук. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М, 2013. – 536 с.
5. Ковальчук Т. І. Педагогіка дозвілля: теорія і практика : [монографія] / Тамара Іванівна Ковальчук; за ред. доц. Т. Ф. Мельничук. К. : НАКККіМ, 2011. – 420 с.
6. Сірополко С. О. Завдання нової школи / у кн.: Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): Хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук.світ, 2003. – 278 с.
7. Сухомлинський В. О. Думки про літературу в школі / у кн.: Маловідомі першоджерела української педагогіки друга половина XIX–XX ст.): Хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – К. : Науковий світ, 2007. – 314 с.

REFERENCES

1. Bogdanova I. M. Sotsialna pedagogika: navch. posib. / I. M. Bogdanova – K. : Znannia, 2010. – 343 p.

2. Ganrich N. B. Khudozhnomu slovu – gidne mistse v osvithnomu prostori / N. B. Ganrich // Dochkilne vekhovannia. – 2013. – № 3. – 106 p.

3. Kovalchuk T. I. Kontseptualna model formuvannya gotovnosti maibutnih sotsialnih pedagogiv do organizatsii roboti u sferi dozvillya [A conceptual model of the formation of future social workers to work in the field of entertainment] Proceedings of the National Defence University of Ukraine. – K : NDU, 2014. – Vol. 1 (38). pp. 76-81.

4. Kovalchuk T. I. Organizatsia roboty u sferi dozvillya : informatsiina skladova [Organization of work in the field of entertainment, the information component]: [monograph] / T. I. Kovalchuk, T. F. Melnychuk. – Chernigov : Publisher Lozovoy V. M., 2013. – 536 p.

5. Kovalchuk T. I. Pedagogika dozvillya : teoria u praktyka [Leisure Pedagogy: Theory and Practice]: [monograph] / Tamara Kovalchuk; eds. Assoc. T. F. Melnychuk. K : NAKKKiM, 2011. 420 p.

6. Siropolko S. O. Zavdannia novoyi shkoly / u kn.: Malovidomi pershodzherela ukraeinskoyi pedagogiky (druga polovina XIX–XX st.): Khrestomatia / uporiad.: L. D. Berezivska ta in. – K. : Nauk. Svit, 2003. – 278 p.

7. Suhomlinsky V. O. Dumke pro literatu v shkoli / u kn.: Malovidomi pershodzherela ukraeinskoyi pedagogiky (druga polovina XIX–XX st.): Khrestomatia / uporiad.: L. D. Berezivska ta in. – K. : Nauk. Svit, 2007. – 314 p.

КОВАЛЬЧУК Тамара Ивановна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной педагогики и информационных технологий в образовании Национального университета биоресурсов и природопользования Украины,

КУЛИК Валерия Владимировна, магистр гуманитарно-педагогического факультета Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ИЗ РАЗВИТИЯ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Освещены некоторые аспекты нравственного воспитания старшеклассников средствами книги. Охарактеризована разновидность социально-педагогической деятельности – социально-педагогическая работа по развитию нравственности и направлена на развитие морально-духовных качеств личности путем применения средств воспитания. Показано результаты экспериментального исследования по определению уровня восприятия и усвоения учащимися тех морально-личностных характеристик, которые несут в себе художественные произведения.

Ключевые слова: мораль, нравственность, моральные ценности, развитие морально-духовных качеств.

Tamara Kovalchuk, Ph.D., Associate Professor of Social Pedagogy and Information Technologies in Education of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

Kulyk Valeria, Master of social pedagogy specialization of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK ON DEVELOPMENT OF MORAL CHARACTER OF RURAL YOUTH

The highlights some aspects of moral education of senior pupils by means of the book. It characterizes the kind of socio-educational activities - social and pedagogical work on the development of morality and aims to develop the moral and spiritual qualities of the person through the use of education funds. As the conclusion it displays the results of experimental studies of determining the level of perception and learning by students of the moral and personal characteristics, which carry artistic works.

Keywords: morality, ethics, moral values, develop moral and spiritual qualities.